

De laatste bewoners van de Apenstert

DICK H. EIKELBOOM

Tijdens het bombardement op 14 oktober 1944 werden de huizen aan de Apenstert grotendeels verwoest. Bij de wederopbouw van de wijk werd besloten dit straatje te laten verdwijnen. Zo verdween een eeuwenoud straatje uit het Zutphense stratenplan. Het kwam al voor op de oudste stadsplattegrond van Zutphen, de kaart die Jacob van Deventer tussen 1555 en 1572 gemaakt heeft. Het straatje liep ooit langs de muur aan de westkant van het kloostercomplex, waarvan alleen het museumgebouw en de Broederenkerk zijn overgebleven.¹ Dit artikel gaat over de laatste bewoners van de Apenstert.² Het is een soort reconstructie, ook enigszins visueel, vooral dankzij het fotoalbum van mevr. C. Koppers-Dekker, die in de Apenstert is opgegroeid. De herkomst van de naam 'Apenstert' is overigens nog steeds door vraagtekens omgeven.

Tegenwoordig vormen de huizen langs de Rozengracht, tussen het Broederenkerkplein en de Barlheze, een gesloten front. Al deze huizen zijn na de Tweede Wereldoorlog gebouwd, en niets herinnert meer aan de straat de Apenstert. Deze liep ongeveer vanaf waar nu Rozengracht nr. 17 is naar Kreyneckstraat nr. 7. Het was een klein straatje, en het kost altijd weer moeite om op de talrijke foto's die in de loop van de

tijd van de Rozengracht zijn gemaakt, vast te stellen waar de Apenstert begon. Afbeelding 1 is hiervan een voorbeeld. Op deze prentbriefkaart uit het begin van de 20ste eeuw zien we rechts vooraan café De Vries, nog zonder de veranda die in 1915 werd geplaatst.

In het huis daarnaast, met de tekst *SOLO* op de zijgevel, was op de begane grond een

Afb. 1. De Rozengracht aan het begin van de 20ste eeuw. (foto: collectie Stedelijk Museum Zutphen)

Afb. 2. Mej. Fien Wesselink, een onderwijzeres die op nr. 6 woonde, voor de houten toegangsdeuren van de boerderij van Bobbink. In het stenen pand op de hoek met de Rozengracht was in 1940 de winkel van opticien Seevinck. (fotoalbum mevr. C. Koppers-Dekker)

gedeelte van het restaurant van café De Vries. Daarboven heeft heel lang kleermaker Snoek gewoond; in 1940 woonde er echter de groentehandelaar Van Enck. In het bedrijfspand ernaast exploiteerde Schouten voor de oorlog een rijwielstalling. Daarnaast, in het eerste huis met een bruine winkelpui, woonde bakker Levison, waar veel Zutphenen op zondag verse broodjes haalden. De tweede bruine winkelpui hoort bij *De Gouden Bril*, de winkel van opticien Schmidt en later Seevinck. Voorbij deze winkel, dus bij de ronde witte lamp die op de prentbriefkaart te zien is, kon je rechtsaf de Apenstert in. In het grote, op deze kaart roze gekleurde gebouw op de achtergrond, was destijds de apotheek van Oudenampsen gevestigd.

Huizen aan de rechterkant

Komend vanaf de Rozengracht passeerde je eerst het stadsboerderijtje van J.J. Bobbink op nr. 13 (afb. 2). Het boerderijgedeelte, met

ruimte voor een paar koeien, een paard en een kar, was aan de straatkant. Daarachter was een soort eenkamerwoning, met bedsteden, een 'keukenhoek' en een tafel met stoelen in één vertrek. De vier kinderen sliepen op een gedeelte van de hooizolder.

Naast Bobbink was, tot het vertrek in 1939 van deze kerkelijke gemeente naar een nieuw gebouw aan de Leeuweriklaan, het kerkgebouw *De Vermaning* van de Doopsgezinde Gemeente (afb. 3). Deze toch wat merkwaardig klinkende naam voor een gebouw is zeer gangbaar voor kerkgebouwen van de Doopsgezinde Gemeenten in Nederland. 'Vermaning' is hierbij verbonden met troost, en dan klinkt het al veel minder streng. Zoals op afbeelding 3 te zien is, kon je in 1939 aan de voorgevel zien dat dit een kerk was. Dat is ongetwijfeld niet altijd zo geweest, want toen de doopsgezinden in 1697 van de stad Zutphen toestemming kregen voor een kerkgebouw, werd deze kerkelijke stroming slechts oogluikend getolereerd. Doopsgezinden werden niet vervolgd, maar hun kerkgebouwen moesten onopvallend zijn, en de voorgevel zal oorspronkelijk dan ook wel op die van een gewoon woonhuis hebben geleken. Aan de straatkant waren twee vergaderruimtes, gescheiden van elkaar door de gang naar de kerkzaal achter in het gebouw. Aangrenzend, op nr. 11 en gescheiden van de kerk door een smalle gang, waarvoor je ook in de kerkzaal kon komen, was de kosterswoning. Hier woonde de familie Scholten. Twee zoons uit dit gezin zijn tijdens de oorlog doodgeschoten, toen zij uit de trein vluchtten waarmee ze naar Duitsland vervoerd werden voor de verplichte tewerkstelling.

Het huis met nr. 9 was kennelijk geen erg gewilde woning. De adressenboekjes laten zien dat men er niet lang bleef wonen. In 1942 woonde de schilder H.J. de Rooy op dit adres.

Afb. 3. Een in 1939 gemaakte tekening van de kerk van de Doopsgezinde Gemeente, met aan de linkerkant de kosterswoning.
(foto: collectie Stedelijk Museum Zutphen)

Afb. 4. Catharina (links) en Annie Dekker voor de deur van het pakhuis van hun vader. Aan de rechterkant is het pakhuis van Wisseborn; foto eind jaren '30. (fotoalbum mevr. C. Koppers-Dekker)

Nr. 7 was geen woonhuis, maar het pakhuis van de firma Wisseborn (afb. 4). Wisseborn had een expeditiebedrijf, wat toen een bodendienst heette. Met paard en wagen bracht hij goederen rond die met de Gelderse Tram in Zutphen werden aangevoerd. In het pakhuis was dan ook een stal voor de twee paarden. Op de bovenverdieping van dit gebouw had bakker Levison van de Rozengracht een opslagruimte.

Het huis op nr. 5 was aan het begin van de eeuw ook een bedrijfspand. Het was in 1895 eigendom van de likeurstokerij en destilleerderij Vetter & Co en in 1915 was er een kantoor en pakhuis van de *Beiersche Bierbrouwerij 'De Amstel'*.³ J. Dekker kocht het pand rond 1928 en liet het verbouwen tot een bedrijfsruimte plus woonhuis (afb. 5). De garage voor zijn vrachtauto en zijn luxeauto was

aan de straatkant, het 'fabriekje' daarachter. Volgens de adressenboekjes was hij bierbottelaar en -handelaar, maar hij bottelde ook limonadegazeuses (in kogelflesjes) en handelde tevens in gistproducten (afb. 6).

De huizen met de nummers 1 en 3 werden in 1920 te koop aangeboden met de volgende advertentietekst:⁴

bevatten elk een beneden en een bovenvertrek, zolder en kelder en zijn verhuurd per week voor f. 1,40 per stuk. Alle zijn voorzien van gasleiding. Te aanvaarden dadelijk na gunning.

Ze waren dus duidelijk een slag groter dan de beruchte eenkamerwoningen. De woningen waren nog niet aangesloten op het al wel in de binnenstad aanwezige elektriciteitsnet en de waterleiding. Voor deze woningen geldt hetzelfde als voor het huis met

Afb. 5. Van links af: Catharina, Annie en Steef Dekker en daarvoor Jan Dekker voor hun huis op Apenstert nr. 5. (fotoalbum mevr. C. Koppers-Dekker)

Afb. 6. De heer J. Dekker als trotse bezitter bij zijn bedrijfswagen. (fotoalbum mevr. C. Koppers-Dekker)

nr. 9: er werd frequent verhuisd; in de adressenboekjes uit de jaren 1900, 1910, 1920, 1930 en 1940 worden steeds andere bewoners van deze huizen vermeld. In 1942 woonde de voerman/koopman G.L. Evers op nr. 3 en J. Brugman (machinist/elektricien) op nr. 1. Als je dit huis voorbijliep, kwam je in de Kreynckstraat.

De huizen aan de overkant

Komend vanuit de Kreynckstraat zien we aan de rechterkant, op nr. 2, ook weer zo'n 'passantenhuis', waar men kennelijk niet lang woonde. Meestal is alleen de hoofdbewoner geregistreerd – in 1920 was dat de weduwe A. Eggink-Schiphorst; het huis was ook van

de familie Eggink – maar in 1942 woonden hier drie personen: de weduwe v.d. Berg en twee kostgangers: F.W. Nicolaas en mej. W.G. Schierboom.

Nr. 4 was geen woonhuis maar de boerderij van A.G. Eggink (afb. 7). De achterkant van deze boerderij grensde aan de Apenstert, de voorkant, een winkel voor melk en kruidenierswaren, was aan het Broederenkerkplein. De familie Wesselink wordt al in 1910 als bewoner van nr. 6 in de adressenboekjes vermeld. Hij was besteller bij de Staats Spoorwegen. In 1942 woonde zijn weduwe nog steeds op dit adres (afb. 8), samen met haar dochter, de onderwijzeres mej. R.C.J. (Fien) Wesselink.

Afb. 7. Een gedeelte van de oostzijde van de Apenstert in de jaren '30. Het jongetje in de speelgoedauto is Jan Dekker. Van rechts af: een klein gedeelte (tot de regenpijp) van de boerderij van Eggink, het huis van de fam. Wesselink, het pakhuis (pand met de grote deur) van de fruithandel van Iliohan en vervolgens enkele panden van de stalhouderij en autoverhuur van Van Striep. (fotoalbum mev. C. Koppers-Dekker)

In 1910 woonde G.J. Scholten op nr. 8. Dit huis werd tussen 1910 en 1920 gesloopt, waarna hier het pakhuis van de fruithandel van Iliohan werd gebouwd. De voorkant van dit pakhuis grensde aan het Broederenkerkplein, net als het pand van Eggink. Overigens heeft Iliohan zijn verwoeste pakhuis na de oorlog op dezelfde plaats herbouwd. Dat is het nu al weer jaren leegstaande pand in de noordwesthoek van het Broederenkerkplein, dat later ook nog als brandweerkazerne is gebruikt.

Vanaf nr. 10 tot en met het laatste huis op nr. 20 is het verhaal wat ingewikkelder. In

Afb. 8. Foto van eind jaren '30. Mevr. Hobe (van nr. 10a) met haar zoonje Guus (in de speelgoedauto van Jan Dekker) op de stoep van het huis van de familie Wesselink op nr. 6. De garagedeur links is van de fruithandel van Iliohan. (fotoalbum mev. C. Koppers-Dekker)

1900 woonde op nr. 18 de stalhouder H.J. Beekman. Op de nummers 10 en 14 zijn in het adressenboekje van 1900 geen bewoners geregistreerd; de nummers 12, 16a, 18a en 20 waren toen woonhuizen. In 1914 koopt R.H. van Striep op een publieke veiling het volgende:⁵

- 1 De stalhouderij met koetshuis en paardenstal voor 9 paarden, woonhuis en 2 afzonderlijke bovenhuizen in de Apenstert no's 18, 18a en 20. De bovenhuizen zijn samen verhuurd voor f. 300 per jaar, het overige is in eigen gebruik.
- 2 Het koetshuis Apenstert, met uitgang op het Broederenkerkplein*, met drie grote zolders, alles in eigen gebruik.

* Deze uitgang naar het Broederenkerkplein was volgens Mevr. M. Sieders-Eggink, die aan het Broederenkerkplein heeft gewoond, rond 1940 niet meer aanwezig.

Hij nam dus de stalhouderij van Beekman over. Kennelijk kocht Van Striep daarna ook aangrenzende panden, want in 1916 werd de verbouwing van de percelen 10, 16 en 16a aan de Apenstert tot rijtuigbergplaats aanbesteed en gegund.⁶ Hierbij werd op nr. 10a een bovenwoning gerealiseerd, en vanaf 1920 was ook nr. 14 kennelijk een woonhuis. Op nr. 10a woonde in 1920/1930 de schoenmaker Akkerman, en in 1942 de voerman G.H. van Hobe, mogelijk een koetsier in dienst bij Van Striep. Op nr. 14 heeft tijdelijk H.J. Beekman gewoond, de vorige eigenaar. De familie R.H. van Striep woonde vanaf 1920 op nr. 12 (afb. 9). De huizen met de nummers 16, 18 en 20 komen na 1920 niet meer in de adressenboekjes voor. Op nr. 10a na had R.H. van Striep in 1942 dus het gehele voormalige blok met de nummers 10 ... 20 in gebruik.

De echte paardenkrachten werden in de loop van de tijd vervangen door gemotoriseerde. Deze aten geen hooi en haver maar benzine. In 1926 verleende de gemeente een hinderwetvergunning aan de *Bataafsche Importmaatschappij* voor het plaatsen van een ondergrondse benzinebewaarpplaats bij het pand Apenstert 12, dat wil zeggen: bij het bedrijf van Van Striep.⁷ De bijbehorende pomp is te zien op afbeelding 7.

Ten slotte nog een opmerking over een niet-geregistreerde bewoonster, die bijna drie jaar in de Apenstert heeft gewoond, verborgen op een zolder bij Van Striep. Deze joodse vrouw (Henriëtte Messcher) heeft de oorlog overleefd en is na 1945 met een zoon van Van Striep getrouwd.

Resumerend kan worden gesteld dat, gelet op hun beroepen, er sprake was van een zeer gemêleerde samenstelling van de bewoners van de Apenstert. Qua bewoners leek deze straat veel meer op de Barlheze

en het Broederenkerkplein dan op de Heukestraat en de Spiegelstraat, in die tijd sterk verpauperde straten in het hart van het Barlhezekwartier.

Dit alles eindigde op 14 oktober 1944. Het bombardement duurde maar ruim twintig minuten, maar dat was toereikend om de Apenstert grotendeels weg te vagen (afb. 10). Er vielen veel doden en gewonden in de wijk. In het gezin van de familie Eggink kwamen drie dochters om, en ook mevr. J. Bobbink-Menthen overleefde dit bombardement niet.⁸ Daarnaast was er een enorme materiële schade. De gemeenteraad besloot uiteindelijk om de restanten ook maar af te breken, waardoor de straat definitief tot het verleden ging behoren.

Afb. 9. Mevr. Van Striep-Beyer met Hennie en Nellie voor de stalhouderij aan de Apenstert, foto eind jaren '30. (fotoalbum mevr. A. Luijendijk)

Afb. 10. Een gedeelte van de oostzijde van de Apenstert na het bombardement in 1944. Uiterst rechts het verwoeste huis van de fam. Wesselink. Daarnaast de nog enigszins intact zijnde fruithal van Iliohan. Vanaf de garage naar links behoorden alle panden tot het bedrijf van Van Striep. (fotoalbum mevr. A. Luijendijk)

Een woord van dank

Allereerst aan mevr. C. Koppers-Dekker en mevr. A. Luijendijk voor de toestemming om foto's uit hun familiealbums te gebruiken. Zonder deze unieke foto's, waarschijnlijk de enige foto's die er bestaan van de Apenstert, zou een 'reconstructie' van deze verdwenen straat niet mogelijk zijn geweest. Daarnaast ben ik dank verschuldigd aan mevr. M. Sieders-Eggink en de heer H. van Striep voor hun informatie over de Apenstert, en aan Theo Hebing, waarschijnlijk de man met het meeste geduld in Zutphen als het om het napluizen van oude kranten gaat, voor de door hem opgezochte advertentieteksten.

Bronnen

- 1 Ria Gresnigt, Dick Eikelboom, Theo Hebing, Melia Kooij-van Leur en Rini Ravensbergen, *Lopen door het verleden van het Barlhezekwartier*, Historische Vereniging Zutphen, 2007.
- 2 Adresboekjes van de gemeente Zutphen; jaren 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1942.
- 3 Advertentie in de *Zutphensche Courant* op 30-10-1915.
- 4 Advertentie in de *Zutphensche Courant* op 27 mei 1920.
- 5 Advertentie in de *Zutphensche Courant* op 6 februari 1914.
- 6 Advertentie in de *Zutphensche Courant* op 26 april 1916.
- 7 Jaarboek over 1926 van de gemeente Zutphen.
- 8 Bericht in de *IJsselstreek* (een krant uit die tijd) in het nummer van 20 oktober 1944.